

הבט קדימה באומץ

כזכור לקוראים הקבועים, לאחרונה שקדתי למען רשת בייביסי על סדרת טלוויזיה הדנה באתגרי המוסר במאה ה-21. בהכני אותה, ראיתי לנחוץ לנסוע לטורונטו ולשוחח עם אדם שטרם פגשתי, הפסיכולוג הקנדי ג'ורדן פיטרסון. לאחרונה הוא זוכה למעמד של אינטלקטואל-על בעיני מיליוני צעירים, ומנגד מולעג ומבוזה בידי אחרים שחבל שאינם יודעים על מה הם מדברים. הפופולריות העצומה של ההסכתים שלו – הנמשכים שעות ארוכות ותוכנם אינטלקטואלי להחריד – מלמדת שהוא אומר משהו שאנשים רבים מרגישים שעליו להישמע, ושאינו זוכה לביטוי הולם מפי אחרים.

בשיחתנו היה רגע של עוצמה צורבת. פיטרסון סיפר על בתו מיכאילה. כשהייתה בת שש נתגלה שהיא לקתה בדלקת פרקים חריפה שמקורה אינו ידוע. שלושים ושבעה מפרקים בגופה נפגעו. לאורך שנות ילדותה ונעוריה היא עברה ניתוחי החלפת אגן והחלפת קרסול. היא סבלה כאבים עזים ובלתי פוסקים. כשאביה סיפר לי על מסכת ייסוריה קולו רעד והדמעות עמדו בגרונו. ואז אמר:

אחד הדברים שנוהרנו בהם מאוד, ושהרבינו לדבר איתה עליהם, היה שלא תתפוס את עצמה כקורבן.

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

והאמן לי, הייתה לה סיבה מצוינת להרגיש שהיא קורבן. אבל ברגע שהאדם החולה רואה את עצמו כקורבן הוא שוקע במחשבות כעס ונקם – וזה יוצר אצלו מצב פסיכולוגי נורא כמו מצבו הגופני. אני יכול לומר לשבחה שזה חלק ממה שאפשר לה להחלים. היא לא התרפאה לגמרי, המצב עוד לא לגמרי יציב, אבל הוא טוב לאין ערוך מכפי שהיה – מפני שהיא לא הרשתה למצב הבריאותי שלה להכניס אותה למצב קיומי של זעם... לאנשים יש הרבה סיבות להבנות את עצמם כקורבנות. חייהם של רבים מלאים בסבל ובבגידה. אלו הן חוויות שנצרבות. השאלה היא איזו גישה נוקטים לעומתן. כעס, דחייה, תרעומת, עוינות, רצחנות? אלו היו הבחירות של קין. זאת הדרך לגיהנום.

כשמעתי זאת הבנתי מה הוביל אותי אל האיש הזה, מפני שרוב ימי חיי הניע אותי אותו חיפוש, אף כי במסלול אחר. הגעתי לתובנה הזו בזכות ניצולי השואה שהכרתי. הם היו קורבנות של אחד הפשעים האיומים ביותר נגד האנושות, בכל ההיסטוריה. ובכל זאת הם לא ראו עצמם קורבנות. הניצולים שהכרתי, באומץ כמעט על-אנושי, הסתכלו קדימה, בנו להם חיים חדשים, העניקו זה לזה תמיכה רגשית, ואז, כעבור שנים רבות, סיפרו את סיפורם: לא כדי לחזור לעבר אלא כדי לחנך את הצעירים של היום על חשיבותה של נטילת אחריות אישית לעתיד אנושי והומני יותר.

אבל כיצד זה אפשרי? איך יכול אדם להיות קורבן אך לא לראות את עצמו ככזה – בלי לחטוא בהכחשה, בהשכחה, או בחשיבה משאלתית?

אֵלֵהֶיכֶם וְסַרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם... (דברים יא, כו-כח)

לאורך הספר חוזר משה ואומר: אל תחשבו שעתידיכם ייקבע בידי כוחות שמחוץ לשליטתכם. נכון, מקיפים אתכם כוחות שאינכם שולטים בהם – אבל הבחירה שלכם היא שתקבע. כל שאר הדברים יבואו בעקבותיה. תבחרו בטוב – ודברים טובים יקרו לכם. תבחרו ברע – ובסופו של דבר תסבלו. בחירות רעות יוצרות אנשים רעים, ואנשים רעים בונים חברות רעות, ובחברות רעות, בחלף הזמן, החירות הולכת לאיבוד. את הבחירה תעשו אתם; אינני יכול לבחור בשבילכם.

הבחירה, אומר משה שוב ושוב, היא רק שלך ושלכם. שלך, היחיד; שלכם, העם. התוצאה הייתה שהיהודים, באורח ראוי לציון, לא ראו את עצמם כקורבנות. דמות מפתח בעניין זה, מאות שנים אחרי משה, הייתה הנביא ירמיהו. ירמיהו שב והזהיר את העם כי עוצמתה של מדינה אינו תלוי בעוצמת צבאה אלא בעוצמת החברה בה. האם יש בה צדק? האם יש בה רחמים? האם אנשים דואגים לרווחת הזולת או רק לרווחת עצמם? האם יש שחיתות בדרגים הגבוהים? האם מנהיגים דתיים מתעלמים מהליקויים המוסריים של בני עמם, מתוך מחשבה שתפקידם היחיד הוא לבצע את פולחני המקדש, ודי בכך כדי להבטיח שהאל ישמור את העם מאויבינו? ירמיהו חזר ואמר, במילים רבות מאוד, שה' לא יציל אותנו מאויבינו כל עוד לא נציל את עצמנו מהחלקים הירודים של עצמיותנו.

כשהאסון בא והבית חרב אמר ירמיהו אחת מן האמירות החשובות ביותר בהיסטוריה. הוא לא ראה את הכיבוש הבבלי

התשובה נעוצה ביכולת הייחודית שלנו, היכולת העושה אותנו לבני אנוש, לבחור בכל מצב בין מבט לאחור למבט קדימה. אדם יכול לשאול "למה זה קרה?", כלומר להביט לאחור ולחפש גורם בעבר. אך הוא יכול גם לשאול "מה עושים?" – כלומר להביט קדימה, לראות ברגע ההווה קו זינוק ולהחליט על נקודת היעד העתידית שלו.

יש הבדל עצום בין השניים. כי את העבר איננו יכולים לשנות. אך את העתיד – כן. המביט לאחור רואה את עצמו כאובייקט, ככלי משחק בידי כוחות שמעבר לשליטתו. המביט קדימה רואה את עצמו כסובייקט, כשחקן מוסרי בעל יכולת בחירה, המחליט באיזה נתיב ילך אל המקום שהוא רוצה להיות בו.

אלו הן שתי דרכי חשיבה לגיטימיות, אבל האחת מובילה לתרעומת, למרירות, לזעם ולתשוקת נקם – והאחרת מוליכה לאתגר, לאומץ, לכוח רצון ולשליטה עצמית. את הדרך הזאת מייצגים בעיניי מיכאלה פיטרסון וניצולי השואה שהכרתי: את ניצחון הבחירה על הגורל.

ג'ורדן פיטרסון הגיע אל משנתו זו דרך המאבקים שלו ושל אביו עם הדיכאון ומאבקה של בתו עם מצבה הגופני. עם ישראל הגיע אליה מתוך מסריו מְשֻׁנֵי־הַחַיִּים של משה רבנו, בייחוד בספר דברים. הם מתומצתים בפסוקי הפתיחה של פרשתנו:

רְאֵה, אָנֹכִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרִכָּה וּקְלָלָה. אֶת הַבְּרִכָּה
אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל מְצוֹת ה' אֵלֵהֶיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם הַיּוֹם; וְהַקְּלָלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל מְצוֹת ה'

כתבוסה של יהודה ושל אלוהיה. הוא ראה אותה כתבוסה של יהודה מידי אלוהיה. ודווקא אבחנה זו הייתה חוט שני של תקווה. אלוהים עדיין כאן, הוא אמר בעצם. שובו אליו – וישוה אליכם. אל תגדירו את עצמכם כקורבנות של הכבלים. הגדירו את עצמכם פועלים מוסריים חופשיים המסוגלים לבחור לעצמם עתיד טוב יותר.

היהודים שילמו מחיר פסיכולוגי עצום על תפיסתם ההיסטורית הזו. "מפני חטאינו גלינו מארצנו", אנו אומרים בתפילה. אנחנו מסרבים להגדיר את עצמנו כקורבנות של כוחות חיצוניים לנו – מצרים, אשור, בבל, הגורל, חוזק ידה של ההיסטוריה, החטא הקדמון, דחפים לא מודעים, אבולוציה עיוורת, טרמיניזם גנטי או יחסי כוח. אנחנו מאשימים את עצמנו: "מפני חטאינו".

זהו נטל כבד של אשמה, ולא היינו יכולים לשאת אותו אלמלא האמנו בסליחה האלוהית. אלא שהחלופה – להגדיר את עצמנו כקורבנות, לשאול "מי עשה לנו את זה?" במקום "איפה טעינו?" – החלופה הזו כבדה אף יותר.

"רְאֵה, אָנֹכִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרִכָּה וְקִלְלָה". זהו המסר העקשני של משה בחודש האחרון של חייו. תמיד יש בחירה. כפי שאמר הפסיכולוג ניצול אושוויץ ויקטור פראנקל, אפילו באושוויץ היה חופש אחד שהנאצים לא יכלו לקחת מהאסירים: החופש לבחור איך להגיב. הקורבניות ממקדת אותנו בעבר שאיננו יכולים לשנות. הבחירה ממקדת אותנו בעתיד שאנו יכולים לשנות, משחררת אותנו משבִי טינותינו, ומזמנת אותנו למה שהפילוסוף עמנואל לוינס כינה "חירות קשה".

יש ויש קורבנות בעולם הזה, ואין לנו רשות להפחית בערך סבלם. אבל ברוב המקרים (בהחלט לא בכלם) הדבר החשוב ביותר שאנו יכולים לעשות הוא לעזור להם לשקם את ההכרה ביכולתם לפעול ולשנות. אף פעם אין זה קל, אבל זה חיוני – לבל יתבוססו עד טביעה בחוסר-האונים הנרכש שלהם. לעולם אין להאשים קורבן. אך לעולם גם אין לעודד קורבן להישאר קורבן. אומץ כביר נדרש ממיכאילה פיטרסון ומניצולי השואה להתרומם מתוך הקורבנות, אך מה מתוק היה ניצחונם, ניצחון החופש, האחריות והאצילות של האדם.

הלקח שלנו הוא אפוא זה: לעולם אל תגדירו את עצמכם כקורבנות. אינכם יכולים לשנות את העבר, אבל בידכם לשנות את העתיד. תמיד יש בחירה, והמגייס את הכוחות לבחור יכול להכניע את הגורל.

1. העובדה שהאשימו אותו באנטישמיות גורמת לי להתבייש מעומק ליבי באלו שאמרו זאת. יש לצערנו די אנטישמיות אמיתית בעולם היום, ואת מאבקנו יש למקד בה ולא ביריבים פוליטיים או רעיוניים שהם ירידי אמת של עם ישראל.